

**СЕКЦІЯ 3. ФАХОВА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ
МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ
У ЗАКЛАДАХ ПЕРЕДВИЩОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ**

СТАТТІ

*Володимир КАШПЕРСЬКИЙ,
ст. викл. кафедри музикознавства,
інструментальної підготовки та
методики музичної освіти
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії*

**ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ
ВИКЛАДАЧІВ ПО КЛАСУ ТРУБИ В ЗАКЛАДАХ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ**

У статті розглядається проблема організації професійної підготовки до педагогічної діяльності студентів музичних закладів фахової передвищої освіти як одного із важливих факторів забезпечення ефективності педагогічної діяльності. Розкрито сутність та зміст особливостей музичної діяльності викладачів по класу труби, визначено їх специфіку та характер діяльності. Теоретично доведено та обґрунтовано систему навчального процесу для підготовки студентів до педагогічної діяльності, доцільність педагогічного спілкування у системі професійної підготовки викладачів по класу труби в мистецьких закладах фахової передвищої освіти.

Ключові слова: педагогічне спілкування, професійна підготовка, заклади фахової передвищої освіти.

Новітній етап мистецької освіти характеризується пошуками нетрадиційних підходів до розв'язання навчально-виховних завдань, що вимагає підготовки нової генерації педагогічних кадрів. За таких обставин сучасна освіта потребує педагога, здатного до нестандартних дій, до використання інноваційних технологій навчання, до принципової переорієнтації на сучасні пріоритети, до творчого підходу щодо розв'язання назрілих проблем. Активний пошук шляхів підготовки таких педагогів, створення сприятливих умов формування їхньої професійної майстерності,

досягнення високого рівня професіоналізму і компетентності – провідні завдання й музичної освіти. Тому ключовою проблемою музичної педагогіки стає збагачення її новими теоретичними ідеями та ефективними навчальними методиками.

Проблемами художньо-педагогічного спілкування займалися Л. Коваль, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Рудницька та інші. Вони стверджували, що оптимальне спілкування вчителя музики та учнів створює найкращі умови для розвитку творчої зацікавленості в навчанні, забезпечує сприятливу емоційну атмосферу.

Музична педагогіка розглядає взаємодію суб'єктів навчального процесу поза спілкуванням у психолого-педагогічному розумінні цього слова. Завжди підкреслювалась ієрархія: домінуюче значення музичного виконавства і другорядність інших факторів. Ми дотримуємося думки, що викладачі початкової музичної освіти мають використовувати у навчанні методики та технології загальної педагогіки, і вважаємо, що музична культура і мистецтво музичного виконавства залежать від характеру відносин, інтенсивності спілкування, взаємостосунків суб'єкта навчання з педагогом. Психолого-педагогічна частина музичної педагогіки характеризується тим, що продуктивно-особистісні можливості стосунків педагог – суб'єкт навчання, суб'єкт навчання – музичний твір не розглядали в традиційному музично-педагогічному процесі.

Успішне розв'язання проблеми організації професійної підготовки до педагогічної діяльності студентів мистецьких закладів фахової передвищої освіти є одним із важливих факторів впливу на ефективність педагогічної діяльності. Теоретичне доведення доцільності педагогічного спілкування в системі професійної підготовки викладачів по класу труби потребує ще й дидактичного обґрунтування.

Професійна підготовка студентів класу труби поєднує музично-теоретичні знання, музично-виконавські вміння та навички і психолого-педагогічний досвід. Вона зумовлена, по-перше, тим, що вихідним моментом

роботи в класі є музичне виконавство, рівень готовності учня до уроку, його активність, ініціатива, реакція на музику – це неможливо або важко передбачити. По-друге, як би часто викладач не виконував музичний твір, залежно від емоційного стану не виключаються знахідки, виникають нові асоціації, з'являється можливість іншої інтерпретації, що створює на уроці атмосферу спільного творчого пошуку.

Багато відомих музикантів-педагогів підкреслювали важливість вмінь будувати урок із суб'єктом навчання. Проте бесідам, спілкуванню в методичних розробках та вказівках, призначених викладачам по класу труби щодо проведення уроку, відводять все-таки незначну роль, власне, й педагогічне спілкування розглядають під іншим кутом зору.

Професія викладача по класу труби є специфічною, що зумовлено індивідуальною формою навчання. Це вимагає від майбутнього фахівця або спеціаліста, який працює, певного комплексу особистісних якостей, що входять до інтегральної єдності особистості фахівця, а саме: креативності, самостійності, ініціативності, активності, оптимістичності тощо.

Г. Ципін зазначає, що робота у виконавських класах нерідко повністю зосереджується на вузьких виконавських навичках, основні завдання зводяться до показу на звітах. Музично-освітній зміст занять у таких умовах штучно збіднює фронт впливу педагога на учня, локалізуючись при цьому на сфері суто практичних ігрових дій.

В. Ражніков вважає, що можна констатувати відсутність високої обдарованості та таланту в переважній більшості студентів закладів музичної освіти, і, по-друге, відсутність у більшості музикантів-педагогів ясного розуміння педагогічних технологій музичного навчання. Причина цього, на думку автора, полягає у змісті художньо-педагогічного процесу, який на сьогодні не завжди відповідає новітнім вимогам, які диктує гуманізація сучасної освіти.

Для того, щоб реалізувати особистісно-орієнтований підхід, передусім потрібно професіографічно підійти до професії викладача по класу труби, тобто

визначити, які риси особистості в цій професії є провідними, а які другорядними. Нам не вдалося ознайомитися з ґрунтовним аналізом такої діяльності, відтак доцільно створити власну модель структурного аналізу діяльності викладача по класу труби. Важливо також знайти місце та обґрунтувати функції педагогічного спілкування під час навчання в інструментальних класах.

Музиканти-педагоги підкреслюють провідну роль спілкування та вважають, що процес взаємодії суб'єктів спілкування є визначальним для розвитку особистості учня. Г. Нейгауз також вказував на роль психологічної горизонталі у професійному музичному спілкуванні. На його погляд, нерідко зовнішні фізичні дані, манера спілкування один з одним, міміка та інтонація впливають на характер стосунків.

Необхідність застосування спеціальних прийомів спілкування відзначала Н. Любомудрова. На її думку, не можна допустити, щоб на заняттях домінувала сумна атмосфера, коли вчитель говорить, а учень слухає. Лише за умов застосування спеціальних засобів, слова викладача мають стати цікавими, точними, оригінальними. Отже, на роль і функції слова та спілкування під час навчання в інструментальних класах указувалося досить активно, але безсистемне.

Проте існують й інші думки щодо ролі слова, спілкування під час навчання в інструментальних класах. Наприклад, видатний педагог-музикант Г. Коган не звертав особливої уваги на спілкування та вважав зайвим заграмаджувати урок із спеціальності словами, розповідями. Проте він підкреслював, що треба вміти підібрати правильний тон при зауваженнях учню.

Визначаючи місце та функції слова, розглянемо ці питання докладніше. Велике значення має педагогічне спілкування і в так даному емоційному контакті викладача з учнем під час роботи над музичним твором. Уміння педагогічного спілкування в практичній діяльності педагога – це вміння керувати власним емоційним станом й емоційно ідентифікуватися із суб'єктом навчання.

Викладач по класу труби має усвідомити, що спілкування, особливо на емоційному рівні, збагачує уявлення та емоційну сферу учня, викликає до життя раніше не притаманні йому якості. Що щедрішими будуть емоції, то більше користі та задоволення отримають обидва учасники діалогу.

У процесі навчання духового мистецтва велику роль відіграє педагогічне спілкування. Зокрема, під час навчання розвивається звуковий контроль, тренуються увага, зосередженість, мобілізується воля. Поєднання музичної спрямованості, музики зі словом надасть цим процесам більшої ефективності.

У ході спілкування відбувається, звичайно, і виховний процес. Так, досить часто виникають питання щодо виховання та сумлінного ставлення до роботи, особливо під час педагогічної практики студентів мистецьких закладів фахової передвищої освіти. Окремим елементом виховання варто визначити розвиток фантазії, що відбувається через постійне апелювання до образного мислення учня [3]. Саме в цьому прояві роль спілкування стає однією з провідних. На нашу думку, існують також засоби навчання, розроблені для педагогів інших спеціальностей. Засоби навчання та виховання вмінь спілкування для педагогів інших спеціальностей можуть бути використані педагогами-музикантами, хоча, безперечно, пріоритет музики при цьому залишається визначальним.

Велику роль у процесі роботи над музичним твором відіграє вміння викладача правдиво і зрозуміло розповісти про музичний твір, виражальне значення його образів. Важливим, з нашої точки зору, є також доповнення музичних інтерпретацій словесними. Мета таких доповнень – не підмінити текст музичного твору словесним переказом, а уточнити й збагатити уявлення про нього. Викладач, внаслідок свого більш високого рівня художньо-естетичного розвитку, може значно більше знайти в тонкощах музичного твору, розкрити перед ним непомічені раніше.

Отже, тільки інтуїції, музичного чуття, технічних засобів передачі задуму не досить. Саме тому, на наш погляд, найголовнішою функцією спілкування на уроках є формування навичок педагогічної роботи.

Діалогічний підхід у педагогічній практиці дає змогу організувати такий стиль навчання, який зберігає за учнем право на власну інтерпретацію, позицію, певні переконання. Крім того, через діалог регулюються стосунки виникає взаєморозуміння як результат комунікативної взаємодії, що зумовлено певним статусом її учасників. У діалогічній взаємодії останній становить діалектичний зв'язок асиметрії (суб'єкт-об'єктні) та симетричності (суб'єкт-суб'єктні) позиції учасників.

Діалогічна сфера взаємовідносин, як вважає Л. Коваль, актуалізується тоді, коли один партнер сприймає цілісний образ іншого як бажаного партнера взаємодії на основі визнання його належності до певної спільноти, до якої зараховує й себе. У цьому разі відбувається процес, який психологи називають професійною ідентифікацією, тобто суб'єкт навчання прагне стати таким, як і його вчитель.

Важливе місце у діяльності викладача по класу труби посідає публічний виступ. От тоді педагогові також можуть знадобитися навички педагогічного спілкування. Слово педагога перед публічним виступом набуває особливої психологічної ваги, оскільки цей момент для виконавця характеризується посиленням хвилювання і, як наслідок, втратою зосередженості. Тому на цьому етапі роботи потрібно віднайти такі слова, які б не призводили до скутості, а, навпаки, сприяли художній та технічній свободі. Отже, слово викладача в процесі опрацювання музичного твору, незалежно від його етапів, має нести свідоме переконання як один із видів комунікативного впливу, що ґрунтується на знанні специфіки музичного мистецтва, володінні програмним матеріалом, а також умінні його викладання, не забуваючи про варіантність і послідовність з урахуванням індивідуальності учня.

Індивідуальність учня, врахування її в практичній роботі – питання, яке є актуальним для всіх педагогів. Воно стосується такої складної і поки що не досить розробленої проблеми, як діагностика особистості того, хто навчається, діагностика не лише його музичних здібностей, обдарованості, а й сильних та слабких сторін суб'єкта навчання. На нашу думку, у розв'язанні цього питання

важливу роль для педагога може відігравати його володіння вміннями та навичками педагогічного спілкування. Проте секрети своїх підходів, конкретні поради визначних педагогів духового мистецтва до кінця й не розкрито. Тому сьогодні існує потреба в таких розробках. Певною мірою ці питання можна вирішити, вдаючись до спеціального діагностування сильних та слабких сторін учнів, як в особистісному, так і в музично-виконавському плані, і тут педагогічне спілкування є провідним.

Оцінка педагогічного спілкування як одного із так званих об'єктивних методів діагностики може значно допомогти студентам на початку їхньої професійної педагогічної діяльності.

Отже, слово педагога здатне відіграти найістотнішу роль у поглибленні інтелектуальної змістовності занять на музичному інструменті. Але існують й інші умови, які сприяють розкриттю найбагатших потенційних ресурсів слова у музичній педагогіці, при яких дидактичних настановах словесний метод реалізує свої можливості максимально ефективно. Г. Ципін вважає, що основна умова музичної педагогіки полягає у тому, що викладач по класу труби піднімається в своїй роботі на рівень серйозного аналітичного осмислення матеріалу, його вивчають, розробляючи шляхи інтерпретації музичного твору через розуміння, поглиблене усвідомлення основних стилістичних і формоутворюючих особливостей творів, які вивчаються.

Проте, на наш погляд, цим не обмежується роль і функції спілкування у музичній педагогіці. Слово є невичерпним джерелом інформації, тому для збагачення художньо-розумового потенціалу, для сформування інтелекту суб'єкта навчання, необхідною є для музиканта система уявлень та абстракцій. Слово педагога відіграє, з нашої точки, зору, провідну роль, яку сьогодні ще недостатньо оцінено. Дидактичне обґрунтування специфіки застосування педагогічного і спілкування можливе, як уже зазначалося, завдяки професіографічному підходу до професії викладача по класу труби. Розглянувши передумови появи таких досліджень, проаналізуємо, як у педагогіці розвивався цей підхід на прикладах інших професій.

Процес формування вмінь педагогічного спілкування у майбутніх викладачів по класу труби ми будували відповідно до декількох і теоретичних концепцій. Одна з них – концепція діяльнісного підходу О. Леонтьєва, яка включає розуміння людської діяльності у формі дії чи ланки дій. Якщо ж із діяльності відняти дії, що існують у ній, то від діяльності взагалі нічого не залишиться.

Спираючись на цю концепцію, ми ставили перед собою завдання знайти й обґрунтувати таку систему навчального процесу для студентів по класу труби, яка могла б об'єднати загальнопедагогічну та музично-виконавську підготовку майбутнього викладача до педагогічної діяльності. Тому необхідно визначити ступінь підпорядкованості змісту професійно значущих знань відповідно до принципів системного підходу та наближеності професійної готовності студента до соціально значущих цілей.

Для створення моделі діяльності викладача по класу труби, можна використали три основні аспекти: професійну спрямованість викладача на особистість учня; прояв особистісних якостей викладача; професійну підготовку до педагогічної діяльності: музично-теоретичні знання, музично-виконавські навички, методика викладання та володіння психолого-педагогічними технологіями і основами педагогіки, фізіології тощо. Крім того, викладач по класу труби має володіти навичками організації навчального процесу, навичками, що сприяють вихованню учнів.

На досягнення успішної взаємодії викладача по класу труби та суб'єкта навчання впливає фактор, який умовно ми назвали емоційною привабливістю.

Педагогічне спілкування в інструментальних класах – це завжди взаємодія інтелектів, почуттів, волі викладача і суб'єкта навчання, що можливе лише за умов адекватного сприйняття та відображення один одного [2].

Процесуальна модель подає діяльність викладача по класу труби поетапно: під час своєї діяльності викладач організує початок уроку, встановлює контакт із суб'єктом навчання, творчо веде урок, організує його закінчення. Інакше кажучи, він має володіти вміннями щодо організації

навчального та виховного процесу. Викладач готує учнів до концертних виступів, бере участь як наставник на різних конкурсах та концертах. Така діяльність відбувається завдяки властивостям викладача як суб'єкта атракції і суб'єкта навчання; вона зумовлена особливостями їхньої взаємодії залежно від етапу розгортання процесу, культурного контексту та часу. Це накладає велику відповідальність та ставить високі вимоги до викладача по класу труби як до особистості. Результативність процесу творчої взаємодії опосередковується логікою інтерпретаторського мислення. Сутнісні атрибути педагогічного спілкування викладачів по класу труби приховуються у внутрішньому взаємонакладанні двох підсистемних комплексів – образного мислення і звукового матеріалу як факторів музично-інтерпретаторської логіки.

Неабияке значення у роботі над музичним твором відіграє вміння викладача переконливо й зрозуміло розповісти про музичний твір, створити виразні образи. Мета вербальної інтерпретації не підміняти музичний текст звичайним переказом, а збагатити уявлення учня про музичний твір. У такому випадку необхідна принципова взаємодія чуттєвого і понятійного як емоційного та раціонального. Під впливом педагогічного спілкування набувають розвитку асоціативність, образність, уява, фантазія учня та об'єднується чуттєве і логічне пізнання, активізується пошук нестандартних рішень в процесі навчання. Отже, педагогічне спілкування є невичерпним джерелом інформації та відіграє, на наш погляд, провідну роль у розвитку художньо-образного мислення учня, у формуванні інтелекту суб'єкта навчання, у розвитку необхідної для музиканта-виконавця системи уявлень й абстракцій.

По суті, необхідно створити конкретні методологічні розробки та діагностичні методики, які дали б змогу не лише організувати роботу щодо розвитку вмінь педагогічного спілкування в студентів, а й враховували їхні індивідуальні відмінності, ступінь сформованості музично-виконавських та професійно-педагогічних якостей відповідно до вимог, що їх ставлять перед випускниками закладів музичної освіти, і в тому ракурсі, який ми визначили завдяки професіографічному аналізу професії викладача по класу труби.

Висновки. Як показав аналіз загальної науково-педагогічної та музично-педагогічної літератури, нема відповіді на питання про те, як можна не просто використовувати, а й пропонувати для засвоєння студентами по класу труби вміння педагогічного спілкування. Невизначеними є також критерії оцінки сформованості та рівня застосування цих умінь у студентів. Саме тому вкрай потрібною є робота з розробки інноваційної методики підготовки студентів до педагогічного спілкування. Важливо також з'ясувати, як змістовні питання такого навчання, так і організаційні. На нашу думку, в кожному семестрі мають бути як індивідуальні, так і групові тематичні заняття зі студентами, присвячені послідовному засвоєнню структури та змісту педагогічного спілкування. Вважаємо, що оптимальним варіантом є організація таких занять на третьому та четвертому році навчання в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів по класу труби до педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В. Як ми говоримо. *Музичне виконавство. Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського* / ред. М. Давидов, В. Сумарокова. Київ, 2000. Вип. 14, кн. 6. 228 с.
2. Злобіна Е. Спілкування как фактор розвитку. Київ : Наукова думка, 1981. 115 с.
3. Калашникова Л., Гарман С. Формування культури педагогічного спілкування майбутнього вчителя. *Культура педагогічного спілкування як фактор гуманізації сучасної освіти*. Суми, 1996. С. 120.